

SMJERNICE ZA SPREČAVANJE ŠIRENJA STIGME VEZANE ZA COVID-19

SMJERNICE ZA SPREČAVANJE ŠIRENJA STIGME VEZANE ZA COVID-19

Priredila:
mr. sc. Nikica Lubura-Reljić

Sarajevo, juni 2020. godine

Impressum

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

316.647.82:578.834(497.6)

SMJERNICE za sprecavanje stigme vezane za COVID-19 / priredila Nikica Lubura
Reljic. - Sarajevo : World Vision International u BiH, 2020. - 27 str.: tabele; 30 cm

Bibliografija: str. 25-27 ; bibliografske i druge biljeske uz tekst.

ISBN 978-9926-8047-7-0

COBISS.BH-ID 39144198

World Vision je kršćanska organizacija za pomoć, razvoj i javno zagovaranje, posvećena radu sa djecom, porodicama i zajednicama kako bi prevazišli siromaštvo i nepravdu.

Vođeni našom kršćanskom vjerom, World Vision je posvećen radu sa najugroženijim ljudima u svijetu.

World Vision služi svim ljudima bez obzira na religiju, rasu, etničku pripadnost ili spol.

Izdavač:

World Vision International u BiH

Priredila:

mr. sc. Nikica Lubura-Reljić, stručna savjetnica za vjeru i razvoj

Lektor:

Vanja Karaman

Tehnička priprema i dizajn: Reklamna agencija "Ideologija"

Štampa: Štamparija OFF-SET d.o.o. Tuzla

Tiraž: 345

Copyright 2020 (C) World Vision International u BiH
Sva prava pridržana.

Sadržaj

Sadržaj	5
Predgovor	6
Uvod	7
Šta je COVID-19?	8
Šta je stigma?	9
Zašto COVID-19 izaziva stigmatizaciju?	11
Vrste stigme i diskriminacije vezane za COVID-19	11
Kako odgovoriti na stigmatu i diskriminaciju?	12
Uloga zdravstvenih radnika u prevenciji širenja stigme	13
Važnost angažmana stručnjaka, organizacija i institucija koji rade sa djecom i za djecu	14
Odgovor crkava i vjerskih zajednica na pandemiju COVID-19	15
Uloga medija u smanjenju stigme i diskriminacije	17
Uloga civilnog društva i nevladinih organizacija u prevenciji širenja stigme	19
Koncept zagovaranja u smanjenju stigme prema zaraženima virusom COVID-19	19
Zaključak	22
Dodatak	23
Bibliografija	25

Predgovor

Situacije poput globalne pandemije COVID-19, koju je Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) proglasila 11. marta 2020. godine, zahtijevaju radikalne promjene u svim segmentima društva, kako bi se širenje pandemije što brže i efikasnije zaustavilo, a njene posljedice minimizirale. Međutim, hitna stanja ovakvih razmjera, koja donose brze promjene i ne ostavljaju puno prostora za prilagođavanje, neminovno za posljedicu imaju povećan nivo stresa kod ljudi i zajednica.

Istovremeno sa pojavom korona virusa, koju prate vanredne situacije u skoro svim zemljama svijeta, počeo se javljati i problem stigmatiziranja ljudi ili zajednica, bez obzira na to da li su zaraženi, ili jednostavno pripadaju određenoj rizičnoj grupi.

Nespremnost za suočavanje sa kriznom situacijom globalnih razmjera, te traume s kojima se suočavaju u vrijeme njenog dešavanja, povećali su osjećaj neizvjesnosti, bespomoćnosti i straha među ljudima, što je samo dijelom uzrok pojave stigme, ali i njenog intenziviranja u slučajevima gdje je već postojala.

Kao i u slučaju pandemije COVID-19, na čiju se opasnost posebna pažnja skreće ljudima koji iz različitih razloga već imaju smanjen imunitet, i stigma najčešće pogađa ljude i zajednice koji već u određenoj mjeri pripadaju ranjivim kategorijama.

Kao organizacija čiji su primarni korisnici djeca i mladi, posebno smo zabrinuti za ovu vrstu pratećih pojava, koje ostavljaju dugotrajne posljedice na njihovo zdravlje, kao i zdravlje njihovih porodica i zajednica.

Kada govorimo o pojavi i širenju stigme, mi u WVBH već dugi niz godina, zajedno sa našim strateškim partnerima, predano radimo na tome da osnažimo djecu, mlade, roditelje i staratelje, zajednice, ali i sve relevantne segmente društva, kako bi kroz holistički pristup zaštitili najranjivije kategorije i osnažili ih za aktivno učešće u životu zajednice.

Ono što je specifično, međutim, sa pojavama poput stigme i diskriminacije, jeste potreba da radimo sa „oba kraja“ spektra, odnosno i onima koji (potencijalno) stigmatiziraju, ali i onima koji su obilježeni pečatom stigme. Stoga je potreba za pripremanjem ovakvog dokumenta isplivala kao jedna od najurgentnijih.

Nadamo se da će preporuke koje smjernice nude naći svoje mjesto prvenstveno kod onih koji su na prvim linijama borbe sa pandemijom i neposrednog kontakta sa osobama koje na različite načine trpe njene posljedice, te biti poziv za akciju u kojoj će nastavak borbe protiv svih oblika stigme i diskriminacije, kao i njihovih štetnih posljedica po pojedinca, porodicu i društvo, postati trajno zajedničko opredjeljenje svih nas. Svjesni da nikada ne možemo do kraja eliminisati nepoželjne oblike ponašanja koji ne doprinose razvoju zdravog društva, te njihovih posljedica, nadamo se da će naša zajednička vjera, entuzijazam i opredijeljenost da takvo društvo nastavimo graditi donijeti željene i vidljive plodove i u prevazilaženju izazova sa kojima se cijelo čovječanstvo trenutno susreće.

Pozivamo vas da nam se pridružite!

Larisa Klepac
Direktorica
World Vision International u BiH

Uvod

Stigma i diskriminacija višestruko negativno utiču na pojedince, zajednice, ali i cjelokupno društvo, suočeno s odgovorom na globalnu pandemiju COVID-19. Stigma je najčešće reakcija na strah, i podrazumijeva aktivnosti koje podjednako mijenjaju svijest žrtve i počinitelja diskriminatornog ponašanja. Ove aktivnosti imaju višestruko negativne društvene posljedice i traže promjenu stavova prema stigmatiziranim grupama i pojedincima, ali i prema samoj bolesti. Stigma je neizbježna kod pojava zaraznih bolesti¹. U slučaju aktuelne pandemije COVID-19, koja je globalnih razmjera, stigma bez presedana dobija dodatne dimenzije i podvlači potrebu temeljnog znanja o uzrocima bolesti te davanja cjelovitih i podsticajnih odgovora koji precizno ukazuju na sve faktore stigme na različitim nivoima.

S druge strane, pozitivan odnos pojedinaca i zajednice, saosjećanje, empatija i podrška prema zaraženima korona virusom i njihovim porodicama pomažu što bržem i efikasnijem prevazilaženju krize i, što je najvažnije, vraćanju dostojanstva inherentnog svakom ljudskom biću.

Ukoliko želimo na efikasan način pomoći pojedincima, porodicama, ali i zajednicama u borbi protiv pandemije, veoma je važno da na ispravan i usaglašen način komuniciramo o pandemiji i svemu što ona nosi sa sobom. Potrebno je stvoriti zdravo, realistično i pozitivno okruženje, u kojem se otvoreno, iskreno i djelotvorno razgovara o pandemiji.

Svi pojedinci i segmenti društva igraju važnu ulogu u sprečavanju i zaustavljanju stigmatizacije ljudi koji su (bili) zaraženi novim korona virusom, njihovih porodica i, posebno, djece zaraženih osoba.

Ovaj dokument sadrži smjernice za neke od mogućih strategija za smanjivanje stigme. World Vision BiH je 2015. godine objavio priručnik *Stigma – proizvedeno iz neznanja*, iz kojeg su preuzete neke od relevantnih preporuka vezanih za prevenciju stigme. Na ovaj način pokušavamo pomoći cjelokupnom društvu, a posebno onima koji su u neposrednom kontaktu sa osobama koje su stigmatizirane, kako bi minimalizovali neželjene kratkoročne i dugoročne posljedice društvene osude zbog bolesti.

Zdravstvene ustanove, centri za socijalni rad, kao i škole, nevladine organizacije, crkve i vjerske zajednice i mediji su zbog toga neizostavne karike, koje u sprezi sa svim drugim segmentima i nivoima vlasti postavljaju standarde odnosa prema bolesnim osobama i tako sprečavaju stigmatu i diskriminaciju inficiranih korona virusom i njihovih porodica.

U ophođenju sa zaraženima, na ličnom, privatnom, ali i grupnom ili javnom nivou, na svim komunikacijskim nivoima moramo biti obzirni i promišljeni, te pokazivati razumijevanje i uviđavnost kada govorimo o bolesti koju uzrokuje novi korona virus (COVID-19).

Šta je COVID-19?²

COVID-19 je bolest izazvana novim korona virusom.

COVID-19 je naziv koji je Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) 11. februara, 2020. godine dala novom oboljenju izazvanom korona virusom SARS-CoV-2 (teški akutni respiratorni sindrom korona virus 2). Virus se prvi put pojavio u provinciji Wuhan u Kini krajem 2019. godine, i nedugo nakon toga se počeo širiti cijelim svijetom.

COVID-19 je akronim napravljen od engleskih riječi **CO**rona**VI**rus **D**isease of 20**19**.

Novi korona virus 2019 (2019 nCoV) se tako zove jer je povezan sa istom porodicom virusa kao teški akutni respiratorni sindrom (SARS) i nekim vrstama prehlade.

Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) je korona virus ili COVID-19 opisala kao pandemiju³, ali to ne znači da je karakterizacija COVID-19 kao pandemije pokazatelj da je virus postao smrtonosniji, nego je samo potvrda geografskog širenja bolesti.

Virus se prenosi direktnim kontaktom, disajnim (respiratornim) kapljicama poput kašlja i kihanja te dodirivanjem površina zagađenih virusom. Još nije poznato koliko dugo virus preživljava na površinama, ali jednostavni dezinficijensi ga mogu ubiti.

Simptomi mogu uključivati povišenu temperaturu (groznicu), kašalj i kratkoću daha. U težim slučajevima, infekcija može prouzrokovati upalu pluća ili otežano disanje, pa čak i smrt.

Mnogo je mitova i dezinformacija o korona virusu koje se dijele putem interneta – uključujući i način na koji se COVID-19 širi, kako ostati bezbjedan i šta treba učiniti ako ste zabrinuti zbog zaraze virusom. Prilikom traženja informacija, važno je biti oprezan, i tražiti ih samo na zvaničnim izvorima informacija svake zemlje ili web-stranici Svjetske zdravstvene organizacije.

Osim što svakodnevno ažurira informacije vezane za COVID-19, Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) ima i koristan odjeljak koji se bavi nekim od najčešće postavljanih pitanja, dok nadležne nacionalne ili lokalne vlasti redovno objavljuju najnovije preporuke, vijesti i smjernice kojih bi se stanovništvo trebalo pridržavati, kako bi što prije prevazišli krizu izazvanu pandemijom.

² [HTTPS://WWW.UNICEF.ORG/BIH/COVID19](https://www.unicef.org/bih/covid19)

³ [HTTPS://WWW.WHO.INT/EMERGENCIES/DISEASES/NOVEL-CORONAVIRUS-2019/TECHNICAL-GUIDANCE/NAMING-THE-CORONAVIRUS-DISEASE-\(COVID-2019\)-AND-THE-VIRUS-THAT-CAUSES-IT](https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/technical-guidance/naming-the-coronavirus-disease-(covid-2019)-and-the-virus-that-causes-it)

PANDEMIJA JE IZBIJANJE ZARAZNE BOLESTI KOJA SE JAVLJA NA ŠIROKOM GEOGRAFSKOM PODRUČJU I KOJA JE VRLO RAŠIRENA, A UGLAVNOM POGAĐA ZNAČAJAN DIO SVJETSKOG STANOVNIŠTVA, OBIČNO TOKOM NEKOLIKO MJESECI. PANDEMIJE NASTAJU ZBOG EPIDEMIJA, KOJE SU VEZANE UZ JEDAN DIO SVIJETA, KAO ŠTO JE JEDNA DRŽAVA. IZVOR: [HTTPS://WWW.BRITANNICA.COM/SCIENCE/PANDEMIC](https://www.britannica.com/science/pandemic)

Šta je stigma?

„Stigma je društvena konstrukcija u kojoj su ljudi koji se odlikuju 'oznakom' socijalno obezvrijeđeni. Ona kulturološki i društveno djeluje kroz simbolično i praktično marginalizovanje skupina ljudi, a zbog toga što djeluje nezavisno, dopuštajući i podstičući aktivnu diskriminaciju ili isključenje, predstavlja dodatni izvor stresa za članove stigmatiziranih grupa.“⁴

Stigma se najčešće odnosi na skup negativnih i, uglavnom, potpuno netačnih uvjerenja (stereotipa ili predrasuda) koje društvo, grupa ljudi ili pojedinci imaju o nekome ili nečemu. Sama riječ stigma potiče iz grčkog jezika, a u Antičkoj Grčkoj je označavala znak kojim su robovlasnici obilježavali svoje robove. Ovakvo obilježavanje je uzrokovalo nepovoljan socijalni status i odnos društva prema obilježenoj osobi.

Predmet stigmatizacije su, tako, svaka osobina, ponašanje ili reputacija koja se smatra društveno neprihvatljivom.

Stoga, čak i danas, stigma ljude asocira na izolaciju, zlostavljanje i diskriminaciju, a stigmatizirani ljudi su označeni kao različiti i često povezani sa stvarima koje se smatraju sramotnim ili opasnim. Stigma se može koristiti na način da negira dostojanstvo, poštovanje i prava nekih članova društva, što nerijetko za posljedicu ima izolaciju, degradiranje ili zlostavljanje stigmatiziranih osoba. Može voditi i do drugih oblika diskriminacije, koja ljude tretira kao manje vrijedne zbog određenih karakteristika koje imaju i negativno utiče na emocionalno ili mentalno zdravlje, stvarajući strah ili gnjev usmjeren prema zaraženima ili oboljelima i vodi ka stanjima poput depresije, koja je, sama po sebi, takođe stigmatizirana u društvu.

O ozbiljnosti stigme i njenih posljedica govori i to da nauka sve više prepoznaje odlike sindemije vezane za pojavu stigme⁵, koja se reflektuje kroz interakciju bioloških i socijalnih aspekata hronične i akutne patnje stanovništva. Ono što je zajedničko svim vrstama stigme i onima protiv kojih je usmjerena je povezanost društvene stigmatizacije, strukturalnih uslova i načina na koji te društvene snage pokreću biološke i bolesti interakcije, te načini na koje stigma stvara kolektivno društveno iskustvo koje se ne može odvojiti od strukturalnih ranjivosti. U ovakvim slučajevima, socijalno iskustvo isključenosti putem stigmatizacije sistematski podstiče izolaciju, ostrakizam i osjećaj manje vrijednosti, koji neminovno utiču na zdravlje pojedinaca i društva.⁶

Stigma i diskriminacija povezane s pandemijom COVID-19 javljaju se širom svijeta, iako se drugačije manifestuju u različitim zemljama, zajednicama, religijskim grupama i među pojedincima. Često su praćeni drugim oblicima stigme i diskriminacije, kao što su rasizam, homofobija, mizoginija i nerijetko usmjereni prema najugroženijim kategorijama društva, uključujući manjine, osobe u trećem životnom dobu ili one koji boluju od različitih hroničnih bolesti.

⁴ IZVOR: THE OXFORD HANDBOOK OF STIGMA, DISCRIMINATION, AND HEALTH, EDITED BY BRENDA MAJOR, JOHN F. DOVIDIO, AND BRUCE G., LINK PRINT PUBLICATION DATE: JAN 2018

⁵ „GLOBALNA SINDEMIJA JE UDRUŽIVANJE DVIJE ILI VIŠE ISTODOBNIH ILI UZASTOPNIH EPIDEMIJA U ODREĐENOJ POPULACIJI KOJE UTIJEČU JEDNA NA DRUGU I POGORŠAVAJU PROGNOZU I TERET BOLESTI.“
IZVOR: [HTTPS://THEWORLDNEWS.NET/SI-NEWS/PRE-DEBELI-SVET](https://theworldnews.net/si-news/pre-debeli-svet)

⁶ IZVOR: STIGMA SYNDemics: NEW DIRECTIONS IN BIOSOCIAL HEALTH, LERMAN, SHIR; OSTRACH, BAYLA; LEXINGTON BOOKS, YEAR: 2017

Zaustavljanje širenja stigme važno je za jačanje otpornosti članova zajednice i zajednica kao cjeline.⁷
Primjeri diskriminacije inicirane stigmom uključuju:

- socijalno izbjegavanje ili odbijanje;
- uskraćivanje zdravstvene zaštite, obrazovanja, stanovanja ili zaposlenja;
- verbalno i fizičko nasilje;
- optuživanje određenih grupa za širenje virusa;
- odbijanje kupovine ili prodaje hrane od osobe ili osobi koja je (bila) zaražena;
- otpuštanje zaposlenika koji su (bili) zaraženi;
- odbijanje kontakta ili druženja sa, ili isključivanje djece čiji su članovi porodice (bili) zaraženi;
- odbacivanje i osudu ljudi koji su (bili) zaraženi od strane zajednica.

Odbijanje pojedinaca da jednako postupaju s osobama koje su (bile) zaražene ili u kontaktu sa zaraženom osobom takođe je jedan od oblika diskriminacije.

Posljedice koje ovakvo ponašanje može imati na pojedince i zajednicu uključuju:

- skrivanje simptoma ili bolesti, kako bi se izbjegla diskriminacija (koje često dovodi do intenzivnijeg širenja virusa);
- oklijevanje pri traženju pravovremene i odgovarajuće zdravstvene zaštite;
- odustajanje od usvajanja zdravih ponašanja i pravila prevencije;
- emocionalni stres, anksioznost, depresiju, pokušaj samoubistva;
- probleme u porodičnim i prijateljskim odnosima;
- povećanu nejednakost između onih koji su pogođeni virusom i onih koji nisu;
- onemogućenost da se učestvuje u normalnoj životnoj svakodnevic;
- loše procjene i predviđanja za budućnost;
- ograničenje društvenog angažmana (na primjer: gubitak posla, nepoželjnost u javnom prostoru), što može uticati na cijele porodice i, ponekad, tamo gdje je veća učestalost oboljenja, i na cijele zajednice;
- izolaciju;
- narušavanje mentalnog zdravlja i/ili povećanu učestalost mentalnih bolesti;
- nedostatak motivacije za nastavak liječenja;
- i, u rijetkim slučajevima, osnaživanje (na primjer, pozitivan stav o sebi i samopouzdanje) koje se razvija kao otpor diskriminaciji.

Među djecom i mladima, kako oboljelim tako i onima čiji su članovi porodice oboljeli, stigmatizacija može uzrokovati pojavu ili intenziviranje vršnjačkog nasilja, čemu posebno pogoduju društveni mediji i komunikacija putem informacionih tehnologija, na koju su djeca i mladi, usljed restrikcije kretanja i online nastave, sada još više upućena.

⁷ [HTTPS://WWW.CDC.GOV/CORONAVIRUS/2019-NCOV/DAILY-LIFE-COPING/REDUCING-STIGMA.HTML](https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/daily-life-coping/reducing-stigma.html)

Zašto COVID-19 izaziva stigmatizaciju?⁸

Nivo stigme koja je povezana sa novim korona virusom temelji se na nekoliko faktora.

Oblik bolesti je nov, relativno nepoznat i uključuje puno nepoznanica.

Strah od nepoznatog se često povezuje sa „drugima“.

COVID-19 ugrožava zdravlje i život ljudi koji dođu u kontakt s njim.

Postoji mnogo pogrešnih informacija o tome kako se virus prenosi, što rezultira iracionalnim ponašanjima i pogrešnim poimanjem ličnog rizika.

Zaraženost se često smatra posljedicom ličnog neodgovornog ponašanja.

Razumljivo je da među ljudima postoje osjećanja konfuzije, tjeskobe i straha. Međutim, ovi faktori, nažalost, podstiču i štetne stereotipe i predrasude, koji za posljedicu imaju diskriminaciju.

Nedostatak naučnih informacija i veliki broj neprovjerenih informacija o korona virusu koje se šire putem društvenih medija takođe doprinose stigmatizaciji koja je vezana uz pandemiju.

Stigma ne samo da šteti onima koji su (bili) zaraženi već takođe ugrožava napore društva da se pandemija pobijedi. Na državnom nivou, stigma koja je povezana sa korona virusom može odvracati vlasti od preduzimanja bržih i efikasnijih akcija protiv pandemije, dok na individualnom nivou pojedince može učiniti nevoljnim da se testiraju, pristupe liječenju ili traže potrebnu podršku.

Iako nova bolest, već postoji mnogo mitova i zabluda koje doprinose razvijanju i širenju stigme, jer je stigma, kao i diskriminacija, bazirana na neupućenosti i predrasudama.

Vrste stigme i diskriminacije vezane za COVID-19

Stigma vezana za COVID-19 može voditi do diskriminacije koja za posljedice ima pogoršanje odnosa u porodici i zajednici i uskraćene mogućnosti zbog bolesti, poput lošije zdravstvene njege, odbijanja pružanja različitih usluga, gubitka posla, klijenata, finansijskih mogućnosti itd. Ova diskriminacija, dakle, može uticati na sva područja svakodnevnog života odraslih osoba i djece, počevši od (ne)mogućnosti ostvarivanja osnovnih ljudskih prava.

Zakoni države, politike i procedure vezane za pandemiju mogu imati značajan uticaj na živote ljudi koji su inficirani virusom. Diskriminatorne prakse mogu otuđiti i isključiti inficirane osobe, osnažujući pri tome već postojeću stigmatizaciju. U isto vrijeme, mogu negativno „označiti“ potencijalno rizične grupe, za koje se smatra da su prijemčivije oboljenju ili prenosioci istog.

⁸ RECOMMENDATIONS FROM JOHNS HOPKINS CENTER FOR COMMUNICATION PROGRAMS, READY NETWORK

Pored toga, mnoge zemlje na snazi imaju zakone koji ograničavaju ulazak i boravak osoba za koje postoji mogućnost da su zaražene novim korona virusom. Takođe, u okviru postojećih restrikcija kretanja unutar zemlje, pa čak i pojedinih lokalnih zajednica, stigmatizacija može imati još izraženije posljedice po pojedinca.

U isto vrijeme, tražeći usluge zdravstvene zaštite, inficirane osobe mogu iskusiti stigmatu i diskriminaciju koja se najčešće odnosi na nedostatak diskrecije u liječenju, osuđujuće stavove zdravstvenih radnika, a pokatkad i na nemogućnost pristupa određenim uslugama ili lijekovima.

Na radnom mjestu, osobe koje su (bile) zaražene ili u blizini zaraženih osoba mogu biti izložene stigmatiziranju od strane radnih kolega, klijenata ili poslodavca, koje se može manifestovati kao društvena izolacija i ismijavanje, ili diskriminatorne prakse, kao što su prekid ugovora ili odbijanje povratka na posao nakon oporavka.

Stigma i diskriminacija na nivou zajednice prema ljudima koji su (bili) zaraženi javlja se širom svijeta. Reakcija zajednice može imati ogroman uticaj na život osobe. Ako je reakcija isključujuća i neprijateljska, osoba može biti diskriminisana i primorana promijeniti svakodnevne aktivnosti i navike, kao što su kupovina, druženje, školovanje i radno mjesto. Stigma i diskriminacija na nivou zajednice mogu se očitovati kao ostrakizam, odbijanje, pa čak i verbalno i fizičko nasilje.

Kako odgovoriti na stigmatu i diskriminaciju?

Kako možemo postići napredak u prevazilaženju stigme i diskriminacije?

U određenoj mjeri, to se može učiniti pravnim putem. Osobe koje su (bile) zaražene prvenstveno trebaju poznavati svoja prava u društvu. U tom slučaju, njihova edukacija je obavezna i neophodna kako bi se mogli oduprijeti stigmatu, diskriminaciji, i uskraćivanju. Institucionalni i drugi mehanizmi za praćenje mogu osigurati provedbu prava ovih osoba, i osigurati moćna sredstva za ublažavanje najgorih efekata diskriminacije i stigme.

Da bismo djelotvorno otklonili stigmatu, neophodno je i da:

- pojedinci znaju svoja prava i da imaju podršku koja im je potrebna da odgovore na stigmatu, diskriminaciju i njihove posljedice;
- zajednice imaju podršku da ispituju prirodu i uticaj stigme i diskriminacije i igraju aktivnu ulogu u njihovoj prevenciji i eliminaciji;
- pravna lica, ustanove i servisi podrške, kao što su zdravstvene ustanove, crkve i vjerske zajednice, organizacije civilnog društva, mediji, poslodavci, škole, centri za socijalni rad, itd., budu proaktivni i podržani u svojim naporima da promovišu nediskriminatorna ponašanja;
- zakoni i politike ne stigmatiziraju osobe koje su (bile) inficirane korona virusom, niti zajednice koje su pogođene ovim problemom.

Odgovori na COVID-19 stigmatu podrazumijevaju različite strategije, uključujući aktivnosti vezane za povećanje znanja (osiguravanje dostupnosti činjeničnih podataka o načinima prenosa virusa, kao i o stigmatu), pravne i pravno orijentisane strategije, uključivanje lidera i inicijative na nivou zajednice. Ove strategije se međusobno ne isključuju, i lakše će uspjeti ako postoji određeni nivo svrsishodne integracije.

Strategije mogućih djelovanja svih pojedinaca i segmenata društva za smanjenje stigme obuhvaćaju:

- širenje provjerenih činjenica i informacija o virusu i pandemiji, mogućnostima liječenja i mjestima gdje je moguće dobiti zdravstvenu zaštitu i dodatne informacije;
- uključivanje uglednih ličnosti iz društva, poput vjerskih lidera ili predstavnika struke, koji osiguravaju da informacije pravovremeno dopiru do ciljnih grupa;
- prenošenje ličnih isprijava ljudi koji su oboljeli ili su se izliječili od bolesti izazvane korona virusom, ili onih koji aktivno učestvuju u pomaganju oboljelima, poput zdravstvenih radnika i volontera;
- povezivanje različitih grupa koje kreiraju pozitivno okruženje koje pokazuje brigu i empatiju prema svima i širi pozitivne stavove;
- promociju prevencije, pridržavanja uputa stručnjaka, ranog otkrivanja i liječenja;
- podršku stručnjacima i svim ljudima koji su aktivno angažovani u borbi sa pandemijom;
- uključenost i saradnju nevladinih organizacija, crkava i vjerskih zajednica, vlasti, medija, zvaničnih institucija i privatnog sektora;
- treninge za pružaoce usluga i za profesije kao što su, među ostalim, zdravstveni i socijalni radnici, prosvjetni radnici, vjerski lideri, policija, novinari;
- poticanje etičkog djelovanja i profesionalne odgovornosti sektorskih profesionalaca;
- osiguravanje snažnog i etičnog političkog i sektorskog vođstva;
- promovisanje solidarnosti u odgovorima zajednica na COVID-19;
- naglasak na ljudskim pravima, sa posebnim akcentom na zaštitu prava ranjivih kategorija, uključujući djecu;
- ohrabivanje osoba koje su predmet stigme da podijele svoja iskustva sa drugima i približe im sa čime se nose;
- podizanje svijesti o pojedinačnoj odgovornosti svakog pojedinca.

Naglasak je stavljen na procese komunikacije koji gledaju na ljude i zajednice kao nosioce promjene (a ne objekte koje treba mijenjati), i koji podstiču na dijalog, podršku i saradnju u cijeloj zajednici.

Uloga zdravstvenih radnika u prevenciji širenja stigme

Zdravstveni radnici su prvi na liniji borbe protiv pandemije, i samim tim, oni sa kojima zaraženi i oboljeli imaju najneposredniji kontakt.

Stoga su njihov odnos i komuniciranje sa pacijentima presudni u borbi protiv stigme i diskriminacije. Pored obraćanja posebne pažnje na način ophođenja prema pacijentima, zdravstveni radnici takođe moraju uvažavati etiku koju njihov poziv podrazumijeva, a potom i sve navedene preporuke iz ovih smjernica. Dužni su sami svjedočiti, ali i prenositi važnost sprečavanja stigmatizacije zaraženih, oboljelih i njihovih porodica. Takođe je važno napomenuti da zdravstveni radnici, zbog neposrednog kontakta i povećanog stepena izloženosti virusu, i sami mogu biti predmet stigmatizacije u društvu.

Zdravstvene institucije i zdravstveni radnici mogu itekako pomoći u suzbijanju stigme u toku borbe protiv pandemije kroz:

čuvanje privatnosti i povjerljivost podataka osoba koje traže zdravstvenu zaštitu i onih koji mogu biti dio bilo koje istrage o kontaktima;
pravovremeno informisanje o rizicima ili nepostojanju rizika povezanih sa stvarima, ljudima ili mjestima vezanim za način širenja virusa;
edukaciju i podizanje svijesti stručne i laičke javnosti o korona virusu bez povećanja straha i panike;
zagovaranjem prevencije negativnog ponašanja, uključujući negativne izjave na društvenim medijima o ljudima ili grupama ljudi ili isključivanje ljudi koji ne predstavljaju rizik iz redovnih aktivnosti;
pažljivom kontrolom da informacije i slike koje se dijele ne izazivaju stereotipe ili predrasude;
ličnim angažmanom na pomoći stigmatiziranim pojedincima ili grupama⁹.

Važnost angažmana stručnjaka, međunarodnih i domaćih organizacija i institucija koji rade sa djecom i za djecu

Djeca su posebno ranjiva u kriznim situacijama poput vanrednog stanja usljed globalne pandemije COVID-19. Njihova ranjivost dolazi do izražaja kada dođe do poremećaja u rutini koja podržava zdrav rast i razvoj, ili kada su rast i razvoj narušeni kao rezultat traumatičnih iskustava povezanih s različitim oblicima gubitka, ali i nakon što neposredna izloženost posljedicama opasnosti prođe.

Dugotrajna izolacija i prisilno prekidanje ustaljenih rutina i razvojnih procesa čini djecu sklonijom razvoju emocionalnog stresa, koji šteti fizičkom i mentalnom zdravlju djece i potencijalno može imati dugoročne posljedice.

Iako nemaju sva djeca negativnu reakciju i neki pokazuju izvanrednu otpornost, mlađa djeca su ranjivija nego one starije grupe jer još nisu razvila učinkovite strategije za suočavanje s izazovima poput pandemije COVID-19 i svime što je prati¹⁰. Važno je imati na umu da svaka starosna grupa djece i mladih ima specifične potrebe i izazove, te su u zavisnosti od okolnosti u kojima žive i rastu, ali i podrške ili pak faktora ranjivosti kojima su individualno izloženi, više ili manje otporni na novonastalu situaciju i ono što ona donosi.

Djeca mogu biti nesrazmjerno pogođena mjerama preduzetim u okviru kontrole pandemije, poput zatvaranja škola, mjera fizičkog distanciranja, mogućeg odvajanja od roditelja ili staratelja, ali i izloženosti negativnom uticaju neprimjerenog informisanja. Posebnu pažnju treba posvetiti sprečavanju i minimiziranju negativnih posljedica po djecu, s fokusom na najranjivije kategorije djece, koja su i prije pandemije bila izložena potencijalnom stigmatiziranju.¹¹

Djeca i mladi trebali bi, u skladu sa svojom dobi, biti informisani o osnovnim informacijama vezanim za pandemiju COVID-19 (izazvanu korona virusom), uključujući informacije o simptomima, komplikacijama, načinu na koji se virusi (uključujući i ovaj) inače prenose i kako se to može spriječiti.¹²

Dok djeca uopšte, pod okriljem ove pandemije, nose breme potencijalnog prenosioca virusa i kao takvi su izloženi stigmati, posebno su ranjiva djeca čiji su članovi porodice oboljeli, te su potencijalno izloženi isključivanju i nasilnim oblicima ponašanja vršnjaka i odraslih u njihovom okruženju. Stoga je jednako važno raditi sa ovom populacijom istovremeno na edukaciji i prevenciji nepoželjnih oblika ponašanja, ali i osnaživanju i jačanju rezilijencije u slučajevima kada su oni predmet stigme i diskriminacije. U ovom pogledu, pored stručnjaka, međunarodnih i domaćih organizacija

i institucija koji rade sa djecom i za djecu, presudnu ulogu imaju roditelji i nastavnici, ali i mediji, te društveno uključene omladinske organizacije i mladi influenseri.

Odgovor crkava i vjerskih zajednica na pandemiju COVID-19¹³

„Zapovijest novu dajem vam: da ljubite jedni druge, kao što ja vas ljubih, da i vi ljubite jedni druge. Po tome će svi poznati: da ste moji učenici ako budete imali ljubav među sobom.“ (Iv 13,34–35)

„Ljubav sve prihvaća“ (1 Kor 13,7),

„Ono što želite da ljudi čine vama, činite i vi njima [...]“ (Mt 7,12),

„Prihvaćamo jedni druge kao što je Hristos prihvaćao nas.“ (Rim 15,7).

„O vjernici, neka se muškarci jedni drugima ne rugaju, možda su oni bolji od njih, a ni žene drugim ženama, možda su one bolje od njih. I ne kudite jedni druge i ne zovite jedni druge ružnim nadimcima! O, kako je ružno da se vjernici spominju podrugljivim nadimcima! A oni koji se ne pokaju – sami sebi čine nepravdu.“ (Kur’an 49,11)

Posjeta bolesnoj osobi poredi se s posjetom Uzvišenom Gospodaru. Ebu Hurejre, r.a., prenosi hadis-i kudsijj u kojem Božiji Poslanik, a.s., kaže: „Gospodar svjetova reći će na Sudnjem danu: “Čovječe, Ja sam se razbolio, ali me ti nisi posjetio!” Čovjek će upitati: “Kako da Te posjetim, Gospodaru, kad si Ti Gospodar svjetova?” Reći će: “Zar nisi znao da se taj i taj Moj rob razbolio, a ti ga nisi posjetio? - Zar ne znaš da bi Mene našao kod njega da si ga posjetio?” (tj. našao bi nagradu i Božije počasti da je posjetio tog bolesnika) (Buhari)

Vjerski lideri su neizostavni akteri u uspješnom odgovoru na pandemiju. Oni doprinose uspostavljanju i njegovanju društvenih vrijednosti i normi koje su neophodne za iskorjenjivanje stigme i diskriminacije vezane za pandemiju, i mogu uticati na stavove javnosti, pa i na državne politike koje se odnose na pandemiju. Davanjem vjerskim liderima alata koji su im neophodni da bi širili produktivne poruke tolerancije u skladu sa vlastitim vjerskim stavovima, može se pokrenuti snažan proces koji ima potencijal da prodre do svih slojeva društva.

Sveobuhvatna uloga crkava i vjerskih zajednica je istorijski opštepoznata, dok su mnoge savremene države¹⁴ crkve, druge vjerske zajednice i lidere uključile u državne programe prevencije i odgovora na vanredne situacije poput pandemija. Značajni elementi ove uloge uključuju doktrinarna tumačenja i vjerska učenja o značenju pandemija i sličnih pojava sa kojima se čovječanstvo kroz istoriju već susretalo, ali ništa manje značajni nisu njihovo učešće i naponi na prevenciji i ublažavanju COVID-19 pandemije u zajednicama i društvima u kojima rade.

⁹ [HTTPS://WWW.CDC.GOV/CORONAVIRUS/2019-NCOV/DAILY-LIFE-COPING/REDUCING-STIGMA.HTML](https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/daily-life-coping/reducing-stigma.html)

¹⁰ WHO/MNH/MHP 99.1.A.B TRAINING MODULES MODULE IV SPECIAL GROUPS

¹¹ [HTTPS://WWW.UNICEF.ORG/STORIES/NOVEL-CORONAVIRUS-OUTBREAK-WHAT-PARENTS-SHOULD-KNOW](https://www.unicef.org/stories/novel-coronavirus-outbreak-what-parents-should-know)

¹² [HTTPS://WWW.UNICEF.ORG/CROATIA/PRICE/KORONAVIRUS-UPUTE-ZA-ODGOJITELJE-UCITELJE-I-NASTAVNIKE](https://www.unicef.org/croatia/price/koronavirus-upute-za-odgojitelje-ucitelje-i-nastavnike)

¹³ U SKLADU SA ZAKONOM O SLOBODI VJERE I PRAVNOM POLOŽAJU CRKAVA I VJERSKIH ZAJEDNICA U BOSNI I HERCEGOVINI («SLUŽBENI GLASNIK BIH», BROJ 5/04) I PRAVILNIKOM O USPOSTAVI I VOĐENJU JEDINSTVENOG REGISTRA ZA UPIS CRKAVA I VJERSKIH ZAJEDNICA, NJIHOVIH SAVEZA I ORGANIZACIONIH OBLIKA U BOSNI I HERCEGOVINI («SLUŽBENI GLASNIK BIH», BROJ 46/04): CRKVE I VJERSKE ZAJEDNICE SU ZAJEDNICE, USTANOVE I ORGANIZACIJE VJERNIKA, OSNOVANE U SKLADU SA VLASTITIM PROPISIMA, NAUČAVANJIMA, VJERAMA, TRADICIJAMA I PRAKSOIM, KOJIMA JE PRIZNATA PRAVNA SPOSOBNOST I KOJE SU UPISANE U REGISTAR CRKAVA I VJERSKIH ZAJEDNICA U BOSNI I HERCEGOVINI.

Postoji nekoliko faktora koji zajedno mogu objasniti vrlo snažnu ulogu koju crkve i vjerske zajednice mogu imati vezano za suzbijanje pandemije COVID-19. Crkve i vjerske zajednice su vrlo uticajne zbog:

- poštovanja i povjerenja koje imaju među zajednicama u kojima djeluju i svog moralnog autoriteta unutar društva kao cjeline;
- svoje prirode kao ustanove potpuno utemeljene na vrijednostima, s direktnom „nadležnošću“ za pitanja ličnog ponašanja, morala, porodičnog života i uvjerenja;
- svoje stalne prisutnosti i uključenosti u probleme i događanja u zajednici, uključujući neposredan odnos s ljudima u ključnim životnim događajima i obrednim ritualima (rođenje, odrastanje, brak, smrt); i
- svoje pozicije duhovnog utočišta za vjernike i izvor snage, podrške i nade za ljude koji su bolesni ili imaju određene potrebe, te mnogih drugih obilježja koja su specifična samo za crkve i vjerske zajednice.

Nadalje, crkve i vjerske zajednice promovišu vrijednosti saosjećanja, razumijevanja, tolerancije, prihvaćanja i brige za ljude u nevolji; „utkane“ su u lokalne zajednice i razumiju njihove potrebe i stanje; imaju dugu istoriju pružanja duhovne podrške i njege, te ostalih socijalnih usluga u siromašnim ili manje razvijenim područjima.

Osnovna područja odgovora crkava i vjerskih zajednica na COVID-19 pandemiju su predočena u sljedećoj tabeli i uključuju i interno i eksterno orijentisane aktivnosti koje se mogu provoditi na nivoima pojedinačnih religijskih zajednica, crkava i denominacija.

ODGOVORI	Makrookruženje (društvo)	Mikrookruženje (pojedinačne lokalne zajednice)
INTERNI	<ul style="list-style-type: none"> • Razvoj online treninga i edukacijskih materijala • (Ponovno) uključivanje osoba koje su bile zaražene virusom u život crkve i (vjerske) zajednice 	<ul style="list-style-type: none"> • Osiguranje direktnih usluga (zdravstvena njega i podrška, hrana / materijalna pomoć, obezbjeđivanje sredstava) • Poduka i destigmatizacija (podizanje svijesti) • Duhovna podrška i vjerska briga
INTERNI I EKSTERNI	<ul style="list-style-type: none"> • Uvezivanje sa sekularnim organizacijama • Međuvjerske inicijative 	<ul style="list-style-type: none"> • Međuvjerska i međuorganizacijska saradnja na lokalnom nivou
EKSTERNI	<ul style="list-style-type: none"> • Djelovanje u okviru državnih politika • Zagovaranje/lobiranje • Izrada situacijskih analiza 	<ul style="list-style-type: none"> • Lokalna situacijska analiza • Umrežavanje/preporuke • Saradnja sa drugim lokalnim akterima

Da bi se djelotvornije uključile u smanjenje stigme na društvenom nivou prema osobama koje su zaražene korona virusom, crkve i vjerske zajednice mogu:

- inicirati razgovore o pandemiji unutar svojih zajednica i javno i, posebno, o postojanju stigme i diskriminacije vezane za pandemiju;
- koristiti terminologiju koja umanjuje stigmatu kada govore o pandemiji COVID-19;

¹⁴ ENGAGING FAITH-BASED AND COMMUNITY ORGANIZATIONS, PLANNING CONSIDERATIONS FOR EMERGENCY MANAGERS, US DEPARTMENT OF HOMELAND SECURITY, JUNE 2018

po potrebi, razviti dodatne smjernice koje će pomoći vjerskim liderima i religijskim zajednicama da se nose s temom COVID-a unutar osnovnih vjerskih principa;

kad god je to moguće, usmjeriti pristupe koji imaju za cilj smanjenje stigme i iskorjenjivanje diskriminirajućih praksi na različite oblike religijskih praksi kroz pisane smjernice / stajališta vjerskih zajednica o ovom pitanju;

bolje upoznati svoje zvaničnike i službenike sa naučnim, društvenim i kulturološkim činjenicama o virusu i pandemiji, kako bi mogli efikasno doprinijeti aktivnostima protiv stigmatizacije;

biti nosioci i „lice“ anti-stigma kampanje ili na drugi način aktivno i neposredno uključeni u navedene aktivnosti; kreirati aktivnosti na smanjenju stigme prema procjeni stanja na lokalnom nivou, identifikovane lokalne prepreke u iskorjenjivanju stigme i prepoznatim faktorima koji doprinose smanjenju stigme;

naglašavati toleranciju i prihvaćanje, kao i nestereotipizirane imidže i poimanja osoba koje su bile zaražene ili preboljele COVID-19 (ne usmjeravati se na uobičajene slike bolesnih osoba ili visokorizičnih grupa).

Crkve i vjerske zajednice trebaju biti osjetljivije prema stigmatizaciji vezanoj za pandemiju COVID-19, ali njihove intervencije i postignuća moraju ići barem korak dalje od jednostavnog prosljeđivanja informacija i činjenica ili pokušaja da se samo potcrtaju vjerovanja i pretpostavke koji mogu doprinijeti promjeni ponašanja.

Partnerstva između crkava, vjerskih zajednica i drugih institucija neophodno je unaprijediti, uključujući nevladine organizacije, i ostale. Ova partnerstva mogu pomoći ne samo da organizacije uče jedne od drugih već i da pružaju komplementarnu i sveobuhvatnu podršku jedne drugima i bolje iskoriste postojeće servise i referalne mreže koje pomažu i podržavaju ljude oboljele od bolesti izazvane korona virusom.

Da bi se adresirala stigma i isključenost koji su povezani s pandemijom COVID-19, svaki odgovor vjerskih zajednica trebao bi uključivati otvorenost prema novim činjenicama, dublju diskusiju o osjetljivim pitanjima i spremnost da se uči iz tuđih iskustava kako bi se razvio adekvatniji odgovor na izazove koje pandemija predstavlja.

Uloga medija u smanjenju stigme i diskriminacije

Sredstva javnog informisanja su osnovna komponenta djelotvorne kampanje koja teži smanjenju stigme prema osobama oboljelim od bolesti izazvane korona virusom, a mediji su osnovno oruđe u obuhvatanju velikog broja ljudi s određenim porukama. Stoga je rad s medijima, kada se radi na ovim pitanjima, neizbježan.

Mnogi se slažu da je edukacija jedan od najvažnijih oblika preventive pandemije, ali i njenih dugoročnih posljedica. Stoga se moć medija ne smije potcijeniti, posebno kada je riječ o prenošenju tačnih informacija o pandemiji, i njihovom uticaju na javno mnijenje i društvene promjene.

Postoji nekoliko aspekata djelovanja medija u iskorjenjivanju stigme.

Mediji imaju bitnu ulogu u humanizovanju i normalizovanju javnog stanovišta o pandemiji izazvanoj korona virusom. Način predstavljanja ove teme u medijima može imati veliki doprinos radu na iskorjenjivanju stigme i diskriminacije.

Mediji mogu davati korektne i tačne podatke o načinima prenosa virusa i prevenciji, tretmanu i njezi oboljelih.

Omogućavaju komunikaciju o odgovoru zajednice i zabrinutosti vlasti i međunarodnih organizacija. Savremeni mediji imaju moć da dođu do najmanjih, najsiromašnijih i najugroženijih pojedinaca i zajednica, i omoguće da se i njihovi glasovi čuju.

Mediji imaju ključnu ulogu u pozivanju na odgovornost osoba koje su nadležne za korištenje sredstava za programe vezane za prevenciju i smanjenje pandemije.

Mediji mogu pozvati vlasti da osiguraju odgovarajuće informisanje i podršku građanima za vrijeme i nakon pandemije.

Etično izvještavanje o pandemiji zahtijeva poštovanje povjerljivosti i tajnosti podataka o onima koji žive s virusom, njihovim porodicama i prijateljima. Identiteti i adrese ne bi trebali biti otkriveni bez njihove dozvole, a podaci dobiveni u povjerenju ne bi smjeli biti prosljeđivani niti dostupni drugima, unutar ili izvan medija. Posebni standardi etičnosti i zaštite trebaju biti korišteni kada su u pitanju djeca.

Riječi nose osjećaje koji izmamljuju pozitivan ili negativan odgovor.

Etično izvještavanje takođe zahtijeva da mediji koriste rječnik i postavljaju pitanja kojima smanjuju ili izbjegavaju stigmu i, gdje je moguće, smanjuju ili izbjegavaju izvještavanje o negativnim stavovima ostalih prema bolesti. Korištenje odgovarajućeg rječnika je vrlo važno sredstvo u oblikovanju i predstavljanju stavova.

Novinar ne mora uvijek dobiti željeni odgovor, ali je preporučljivo da pojmovi koje koristi ne odražavaju emocije. (Pogledati preporuke na kraju materijala.)

Preporučljivo je koristiti sljedeća načela prilikom izvještavanja:

koristiti inkluzivan, uključujući rječnik koji ne stvara ili ne podržava poimanje „nas“ i „njih“;
jezik koji se koristi ne treba se fokusirati na određena mišljenja/vrijednosti, on treba biti osjetljiv i osnažujući;
pozitivne priče trebaju biti naglašene, bez zanemarivanja činjenica o ozbiljnosti bolesti i situacije u zemlji.

Novinari u etičkom izvještavanju ne trebaju ponavljati pogrešne koncepcije, zasnovane na predrasudama, ili izvještavati o nebitnim i kontroverznim pitanjima koja čine da se zaraženi osjećaju neugodno.

Od njih se takođe očekuje da izvještavaju o dugoročnim poboljšanjima na ovom polju te da drže političare i donosiocje odluka odgovornim za aktivnosti na suzbijanju pandemije, uključujući tu i vlast, farmaceutsku industriju i zagovaračke grupe.

Posebnu važnost u izvještavanju trebaju imati:

gender/rodna perspektiva (nejednakosti koji postoje između muškaraca i žena),
djeca, koja su posebno ugrožena i moraju biti zaštićena,
manjine i ugrožene kategorije društva (treba ih tretirati s poštovanjem i pažnjom, da bi se izbjegle predrasude o njima kao o potencijalnim izvorima zaraze opasne za širu zajednicu).

Uloga civilnog društva i nevladinih organizaciju u prevenciji širenja stigme

Civilno društvo i nevladine organizacije (NVO), jednako kao i predstavnici vjerskih zajednica, imaju prednost pristupa čak i najmanjim zajednicama unutar države, kao i najmarginalizovanijim kategorijama stanovništva i dobro poznaju sredine u kojima rade. Oni stoga imaju priliku da utiču na ponašanje pojedinaca i institucija uključenih u aktivno prevazilaženje pandemije.

U procesu prevencije i sprečavanja širenja stigme i diskriminacije, civilno društvo i nevladine organizacije mogu, pored preporuka navedenih ranije u tekstu:

- podizati javnu svijest, mobilizovati građane i lokalne vlasti u borbi protiv stigme;
- podržavati širenje informacija o prevenciji stigme među stanovništvom;
- formirati mreže ili grupe građana za promociju borbe protiv stigmatizacije zaraženih i oboljelih, kao i njihovih porodica;
- zagovarati i podržavati programe i kampanje promovisanja prevencije, zaštite, te planirati odgovarajuće anti-stigma kampanje za podizanje svijesti, te željenu promjenu stavova i ponašanja ka oboljelim, na nivou lokalne zajednice, ali i društva uopšte;
- zagovarati za koordinisan intersektoralni i sinhronizovan međuagencijski odgovor na pandemiju u kojem je pitanje stigme jasno obuhvaćeno;
- pratiti situaciju na terenu i raditi s drugim akterima, kao što su vlasti, zdravstvene institucije, mediji i drugi.¹⁵

Koncept zagovaranja u smanjenju stigme prema zaraženima virusom COVID-19

Zagovaranje je vrlo važan segment u prevenciji i tretmanu zaraženih, bez obzira na to da li se radi o zdravstvenoj zaštiti ili načinu na koji se drugi odnose prema zaraženima i njihovim porodicama. Najlakše ga je opisati kao organizovani napor da se utiče na donosiocce odluka i/ili širu javnost.

Zagovaranje je proces komuniciranja koji je nešto drugačiji od pukog širenja informacija i edukacije. Ono ide dalje od ovoga i traži podršku, predanost i priznanje od strane donosioca odluka i javnih politika, ali i šire javnosti o nekom problemu. Za zagovaranje su neophodne činjenice i informacije koje se mogu dobiti iz situacijske analize, istraživanja i studija, službenih statistika i ostalih izvora podataka koji pokazuju realnost pandemije u određenom kontekstu.

Bazirano na ovim podacima, zagovaranje bi trebalo uključiti povećavanje svijesti o raširenosti i ozbiljnosti problema,

¹⁵ [HTTPS://WWW.WHO.INT/DIETPHYSICALACTIVITY/CHILDHOOD_CIVIL_SOCIETY/EN/](https://www.who.int/dietphysicalactivity/childhood_civil_society/en/)

potrebi smanjenja diskriminatornih praksi, izmjene određenih politika i ostalih prepreka koje mogu smetati prevenciji i njezi, te vođenju kampanja za efektivne i održive akcije. Trebalo bi ciljati na sve relevantne i najviše nivoe vlasti u zemlji radi omogućavanja političke podrške i vođstva.

Zagovaranjem se, između ostalog, trebaju podstaći vlade na ključnim nivoima nadležnosti da rade skupa sa relevantnim nosiocima procesa u zemlji da planiraju, provode i prate blagovremenu i efikasnu komunikaciju sa javnošću i uključe zajednice i lokalne partnere u pripremu i zaštitu zdravlja i dobrobiti pojedinca, porodice i zajednice tokom odgovora na pandemiju, te da u svojim programima vode računa o specifičnostima grupa na koje se isti odnose.

U prevenciji i sprečavanju širenja pandemije, te smanjenju stigme, zagovaranje omogućava:

- podizanje nivoa svijesti, znanja i razumijevanja među svim slojevima stanovništva o pandemiji;
- ohrabivanje mobilizacije različitih resursa i podrške za planiranje, finansiranje i sprovođenje programa prevencije i odgovora na pandemiju, senzibilnih na potrebe ranjivih i grupa u riziku;
- pokretanje i podržavanje kampanja koje traže lako dostupan, efikasan i jeftin tretman zaraženih;
- promociju i podizanje svijesti o dostupnim i efikasnim referalnim mehanizmima u zajednici;
- promociju dobrih politika i praksi;
- promociju znanja o virusu i načinima prenosa;
- smanjivanje stigme prema osobama inficiranim korona virusom;
- zaštitu prava oboljelih i omogućavanje da se glas oboljelih čuje u forumima donosioca odluka, ali i u široj zajednici;
- jačanje solidarnosti građana.

Ukratko, ukoliko se odlučimo na zagovaranje za smanjenje stigme i diskriminacije prema osobama inficiranim korona virusom, ne treba zaboraviti da bi svaki plan zagovaranja trebao sadržavati sljedeće:

- pitanje (problem) koje namjerava adresirati – društveni problemi poput stigmatiziranja bilo koje vrste su vrlo veliki i složeni, i stoga je važno definisati specifično i konkretno pitanje koje treba zagovarati, kako bi strategija zagovaranja bila efikasna i donijela rezultate;
- cilj zagovaranja (šta želite promijeniti, kako ćete doći do promjene, ko će napraviti promjenu, kada se promjena očekuje, u kojoj mjeri ili gdje);
- prikupljanje podataka (brojevi i slike govore glasnije od riječi – prikupite podatke koji će podržavati ono o čemu govorite i koji će biti uporište pri kreiranju poruka, koristite relevantne dostupne naučne i zvanične podatke);
- ciljnu grupu (npr. predstavnici vlasti, donosioci odluka, vjerski lideri, poslodavci, zdravstveni radnici, odgojno-obrazovne ustanove, zajednica, mediji, itd.);
- izgradnju zajedničkih koalicija među osobama, grupama i organizacijama koje su zainteresovane za ovo pitanje;
- razvijanje posebnih poruka (poruke trebaju biti osmišljene tako da utiču na publiku kojoj su namijenjene – različite publike često zahtijevaju i različite poruke);
- planirane aktivnosti (npr. prikupljanje obavijesti, izrada dokumenata s osnovnim podacima i činjenicama, zajedničke aktivnosti sa drugim aktivistima i organizacijama, senzibilizacija medija, zakonodavaca, vjerskih lidera

i zajednica, lične posjete donosiocima odluka, telefonski pozivi, pisma, novine, TV, poster, baneri, itd.);
očekivane rezultate (npr. jasne politike vezane za stigmatizaciju);
mobilizaciju resursa – ukoliko očekujete da će trebati dosta vremena da se riješe pitanja koja zagovarate, trebate uložiti dodatnu energiju i vrijeme u prikupljanju sredstava i ostale načine podrške vašem radu;
nadgledanje provedbe i konačna procjena postignuća pomoći će vam da ocijenite uspijevate li u svojim naporima te da, u skladu s tim, mijenjate prvobitne strategije.

Zaključak

Strah od infekcije, zajedno s negativnim pretpostavkama i predrasudama o ljudima koji su inficirani virusom, vodi do visokog nivoa stigme koja okružuje pandemiju. Činjenica da je bolest izazvana korona virusom relativno nova također doprinosi stigmatizaciji koja je uz nju vezana.

Širom svijeta, pandemija straha, stigmatizacije i diskriminacije prema osobama koje su (bile) inficirane korona virusom ugrozila je mogućnosti pojedinaca, porodica i, konačno, društva da se zaštite i osiguraju odgovarajuću podršku onima koji su ugroženi.

Ovo također značajno ometa napore na suzbijanju pandemije, komplikuje odluke o testiranju, otkrivanje podataka o statusu pandemije, kao i mogućnost da se djeluje i razgovara o preventivnom ponašanju.

Nijedna javna politika ni zakon sami ne mogu spriječiti diskriminaciju vezanu za COVID-19. Diskriminacija će postojati najmanje dok traje i pandemija, i imaće dugoročne posljedice koje uzrokuju negativna ponašanja i diskriminatorne prakse.

Strah i predrasude se trebaju prevazići na nivou pojedinaca, zajednice i države, gdje poduka mora imati presudnu ulogu.

Potrebno je stvoriti okruženje koje će ljude oboljele od bolesti izazvane korona virusom tretirati na jednak, pozitivan i prihvatljiv način. U tome svi segmenti društva imaju važnu ulogu i odgovornost. Zadatak svih nas je suočiti se s porukama koje proizlaze iz straha i pristrasnih društvenih stavova, kako bi se redukovale i konačno iskorijenile stigma i diskriminacija prema osobama zaraženim korona virusom.

Dodatak

(Iz preporuka UNICEF-a, ICRC-a i WHO)

Šta **treba** i šta **ne treba** raditi kada se govori o bolesti koju izaziva novi korona virus (Covid-19):

DA – govoriti o novoj bolesti uzrokovanoj korona virusom (Covid-19).	NE – povezivati bolest s lokacijama ili etničkim grupama, ovo nije „virus iz Wuhana“, „kineski virus“ ili „azijski virus“. Za bolest je namjerno izabran neutralan zvanični naziv kojim se izbjegava stigmatizacija.
DA – govoriti o osobama koje imaju Covid-19, koje se liječe, oporavljaju ili koje su umrle od posljedica Covida-19.	NE – nazivati osobe koje imaju ovu bolest „slučajevima Covida-19“ ili „žrtvama“.
DA – govoriti o osobama koje možda imaju / za koje se pretpostavlja da imaju Covid-19.	NE – govoriti o osobama „sa sumnjom na Covid-19“ ili „sumnjivim slučajevima“.
DA – govoriti o osobama koje su dobile ili su oboljele od Covida-19.“	NE – govoriti da ljudi prenose Covid-19, zaražavaju druge ili šire virus, pošto to podrazumijeva namjerno prenošenje i prebacuje krivicu. Korištenjem kriminalizujuće ili dehumanizujuće terminologije stvara se utisak da su osobe koje imaju bolest uradile nešto pogrešno ili da su manje vrijedne od nas ostalih, čime se pospješuje stigma, podriiva saosjećajnost i potencijalno odvraća ljude od traženja ljekarske pomoći ili podvrgavanja provjerama, testiranju i karantinskim mjerama.

<p>DA – govoriti o riziku od Covida-19 na osnovu tačnih i provjerenih naučnih podataka i najnovijih savjeta zvaničnih zdravstvenih službi.</p>	<p>NE – ponavljati ili širiti neprovjerene glasine, ne koristiti pretjerane metafore koje izazivaju strah kao što su „pošast“, „apokalipsa“ i slično.</p>
<p>DA – govoriti pozitivno i naglašavati djelotvornost mjera prevencije i liječenja. Za većinu ljudi ovo je bolest koju mogu prebroditi. Postoje jednostavni koraci koje možemo preduzeti kako bismo zaštitili sebe, svoje najdraže i najranjivije.</p>	<p>NE – naglašavati ili potencirati negativne poruke ili poruke koje govore o prijetnjama.</p>
<p>Moramo djelovati zajedno kako bismo pomogli zaštititi najranjivije.</p> <p>DA – naglašavati djelotvornost usvajanja zaštitnih mjera za sprečavanje širenja novog korona virusa, kao i ranog otkrivanja, testiranja i liječenja.</p>	

Bibliografija / korišteni izvori:

- 1) Addressing social stigma: https://www.epi-win.com/sites/epiwin/files/content/attachments/2020-02-24/COVID19%20Stigma%20Guide%2024022020_1.pdf, datum pristupa: 9. 4. 2020.
- 2) Adresing stigma: https://emergency.cdc.gov/cerc/cerccorner/article_123016.asp, datum pristupa: 9. 4. 2020.
- 3) Advice and guidance from WHO on COVID-19: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>, <https://www.epi-win.com/>, datum pristupa: 10. 4. 2020.
- 4) Aktivnosti vjerskih organizacija u BiH na smanjenju stigme prema HIV pozitivnim osobama. Urednik: Slavica Bradvić Hanušić, WVBih / Harfo-graf d.o.o., 2015.
- 5) Briefing note on addressing mental health and psychosocial aspects of COVID-19: <https://interagencystandingcommittee.org/other/interim-briefing-note-addressing-mental-health-andpsychosocial-aspects-covid-19-outbreak>, datum pristupa: 10. 4. 2020.
- 6) Coronavirus disease (COVID-19) Pandemic: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>, datum pristupa: 9. 4. 2020.
- 7) Coronavirus disease (COVID-19): What parents should know: <https://www.unicef.org/stories/novel-coronavirus-outbreak-what-parents-should-know>, datum pristupa: 10. 4. 2020.
- 8) Discrimination as Stigma: A Theory of Anti-discrimination Law, Iyiola Solanke, Hart Publishing, Oxford and Portland, 2017.
- 9) Društvena stigma povezana s bolešću Covid-19: https://mrsri.ks.gov.ba/sites/mrsri.ks.gov.ba/files/social_stigma_associated_with_covid-19_bhs-015ac05c43ef1d35ca3e94399cc5b89de2be0e9a.pdf, datum pristupa: 10. 4. 2020.
- 10) Emergency Field Handbook: A Guide for UNICEF Staff, 2005.
- 11) Engaging Faith-based and Community Organizations Planning Considerations for Emergency Managers, United States Department of Homeland Security, 2018.
- 12) Faith and Children's Rights: A Multi-religious Study on the Convention on the Rights of the Child, UNICEF and ARIGATOU International, 2019.
- 13) Faith Communities and Pandemic Flu: Guidance for faith communities and local influenza pandemic committees, Department for Communities and Local Government, 2009.
- 14) Global syndemic phenomenon: <https://theworldnews.net/si-news/pre-debeli-svet>, datum pristupa: 9. 4. 2020.

- 15)** Headington Institute Stress and Resilience Self Assessment (Self Assessment based on: Noltz, A. A. T., Bosch, D. S., An, E., Clements, C. T., & Buckwalter, J. G. (2018). The Headington Institute Resilience Inventory (HIRI): Development and validation for humanitarian aid workers. *International Perspectives in Psychology: Research, Practice, Consultation*, 7(1) 35–57)
- 16)** <https://www.unicef.org/bih/priče/kako-tinejdžeri-mogu-da-zaštite-svoje-mentalno-zdravlje-tokom-pandemije-koronavirusa-covid-19>, datum pristupa: 9. 4. 2020.
- 17)** Information from WHO on where COVID-19 is spreading: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports/>, datum pristupa: 10. 4. 2020.
- 18)** Key Messages and Actions for COVID-19 Prevention and Control in Schools, UNICEF, IFRC, WHO, 2020.
- 19)** Koronavirus: Upute za odgojitelje, učitelje i nastavnike, Zdravstvena edukacija prilagođena dobi djeteta: <https://www.unicef.org/croatia/price/koronavirus-upute-za-odgojitelje-ucitelje-i-nastavnike>
- 20)** Kur`an s prevodom, Prevod Besim Korkut, Starješinstvo islamske zajednice, Sarajevo 1987.
- 21)** Medical Definition of Syndemic: <https://www.medicinenet.com/script/main/art.asp?articlekey=22591>, datum pristupa: 10. 4. 2020.
- 22)** Mental health and psychosocial considerations during the COVID-19 outbreak, WHO, 2020.
- 23)** Pandemic disease outbreak: <https://www.britannica.com/science/pandemic>
- 24)** Pandemija novog koronavirusa: Šta treba znati, Kako zaštititi sebe i svoju djecu: <https://www.unicef.org/bih/covid19>, datum pristupa: 10. 4. 2020.
- 25)** Positive Mental Health, Fighting Stigma and Promoting Resiliency for Children and Adolescents, Edited by Matthew Hodes and Susan Gau, Elsevier, 2016.
- 26)** Psychosocial support to children and adolescents, Training Modules WHO/MNH/MHP 99.1.A.B
- 27)** Reaching Communities Around the World with COVID-19 Messages: <https://ccp.jhu.edu/2020/04/08/reaching-communities-around-the-world-with-covid-19-messages/>, datum pristupa: 9. 4. 2020.
- 28)** Reducing stigma: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/daily-life-coping/reducing-stigma.html>, datum pristupa: 9. 4. 2020.
- 29)** Religion and Organizational Stigma at Work, Stanley Bruce Thomson, PALGRAVE MACMILLAN, 2015.

- 30) Social Stigma associated with COVID-19, UNICEF, IFRC; WHO, 2020
- 31) STIGMA – proizvedeno iz neznanja, WORLD VISION, Urednik Slavica Bradvić Hanušić, s.a.
- 32) Stigma and Group Inequality, Social Psychological Perspectives, Edited by Shana Levin, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey London, 2006.
- 33) Stigma and Prejudice, Touchstones in Understanding Diversity in Healthcare, Editors Ranna Parekh, Ed W. Childs, Springer International Publishing Switzerland, 2016.
- 34) Stigma Syndemics: New Directions in Biosocial Health, Edited by Bayla Ostrach, Shir Lerman, et. al., Lexington Books, London, 2017.
- 35) Stigma Syndemics: New Directions in Biosocial Health, Lerman, Shir; Ostrach, Bayla; Lexington Books, 2017.
- 36) Stigma, zabeleške o ophođenju sa narušenim identitetom, Erving Gofman, Mediteran Publišing. Novi Sad, 2009.
- 37) STIGMA: A Social Psychological Analysis, Irwin Katz, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1981.
- 38) SVETO PISMO NOVOG ZAVETA – Sveti arhijerejski sinod SPC, Biblijsko društvo Srbije, Beograd, 2018.
- 39) The Child in Mind, A Child Protection Handbook, Judy Barker and Deborah Hodes, Taylor & Francis e-Library, 2007.
- 40) The Dilemma of Difference, A Multidisciplinary View of Stigma, Edited by Stephen C. Ainsley, et.al. Plenum Press, New York, 1986.
- 41) The Oxford Handbook of Stigma, Discrimination, and Health, Edited by Brenda Major, John F. Dovidio, and Bruce G., Link Print, 2018.
- 42) The Role of Civil Society & NGOs: https://www.who.int/dietphysicalactivity/childhood_civil_society/en/, datum pristupa: 10. 4. 2020.
- 43) Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini: <http://www.mpr.gov.ba/biblioteka/zakoni/bs/zakon%20o%20slobodi%20vjere.pdf>, datum pristupa: 11. 4. 2020.

Zvornička 9
71000 Sarajevo
Telefon: +387 33 660 426
Faks: +387 33 652 403
Web: www.worldvision.ba

 WorldVisionBiH

 WorldVisionBiH